

ΛΕΝΑ ΔΙΒΑΝΗ

Το πικρό ποτήρι

*Ο Καποδίστριας, η Ρωξάνδρα
και η Ελλάδα*

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

«Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου».

Εκδόσεις Πατάκη – Σειρά: Βιογραφίες – Ντοκουμέντα – Μαρτυρίες
Λένα Διβάνη, *Το πικρό ποτήρι. Ο Καποδίστριας, η Ρωξάνδρα
και η Ελλάδα*

Υπεύθυνη έκδοσης: Ελένη Κεχαγιόγλου

Διορθώσεις: Δέσποινα Ζηλφίδου

Σελιδοποίηση: Αλέξιος Δ. Μάστορης

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)

και Λένα Διβάνη, Αθήνα, 2020

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Νοέμβριος 2020

ΚΕΤ Δ318 ΚΕΠ 861/20

ISBN 978-960-16-9134-3

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665 – ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β΄ ΚΤΕΟ), Τ.Θ. 1213,

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15 – ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

*Η πιο μεγάλη αρετή του ανθρώπου
είναι να 'χει καρδιά.
Μα η πιο μεγάλη ακόμα είναι όταν χρειάζεται
να παραμερίσει την καρδιά του.*

*Τάσος Λειβαδίτης,
«Σε περιμένω παντού»*

Αντί προλόγου

Όταν το 2019 παρέδωσα στην εκδότριά μου το προηγούμενο βιβλίο μου, τα *Ζευγάρια που έγραφαν την ιστορία της Ελλάδας*, ήταν και ο Καποδίστριας μέσα φυσικά. Πώς να τον αφήσω απέξω; Ήταν και είναι ο αγαπημένος μου ήρωας, ο σταυροφόρος της μόρφωσης, ο γιατρός των φτωχών, ο διεθνής κοσμοκαλόγερος, ο ταμένος της πατρίδας. Το ανεκπλήρωτο ειδύλλιο του με τη Ρωξάνδρα μάλιστα είναι εμβληματικό, επιβεβαιώνοντας, νομίζω, τη θεωρία ότι ο χαρακτήρας του ανθρώπου χαράζει, ίδιος κι अपαράλλαχτος, τα δημόσια όπως και τα ιδιωτικά μονοπάτια της ζωής. Ο Ιωάννης ήταν ένας μοναχικός ήρωας που βάδιζε οδηγημένος (για να μην πω φυλακισμένος) αποκλειστικά και μόνον από τις Αρχές του, και γι' αυτό έπραττε πάντα τα «δέοντα» από τη στιγμή που γεννήθηκε μέχρι τη στιγμή που ξεψύχησε δολοφονημένος από χέρι ελληνικό: τον εαυτό του τον χάρισε χωρίς δεύτερη σκέψη στην Ελλάδα, γιατί αυτό

υπαγόρευσαν οι Αρχές του· τη Ρωξάνδρα δεν ήθελε να την πάρει στον λαιμό του όμως – κι αυτό οι Αρχές του το διέταξαν· οι φίλοι του τον προειδοποίησαν ότι θα τον σκοτώσουν – δεν τους άκουσε, γιατί οι Αρχές του τον έκαναν κουφό· η Ρωξάνδρα τον παρακάλεσε να την πάρει μαζί του, να τον συντροφέψει καθώς ανέβαινε τον Γολγοθά του – αλλά οι Αρχές του τον ανάγκασαν να αρνηθεί. Ίσως γι' αυτό τη λέξη «Αρχές» την έγραφε πάντα με Α κεφαλαίο. Είναι τόσο σύνθετος άνθρωπος ο Καποδίστριας, τόσο «δυσανάγνωστος» από τον σημερινό αναγνώστη, που χρειάζεται «χώρο» για να αναπτυχθεί αυτός και η εποχή του ώστε να γίνει κατανοητός. Γι' αυτό τον ξεχώρισα κι εγώ από τα υπόλοιπα Ζευγάρια και του αφιέρωσα ένα ολοδικό του βιβλίο. Μόνος του ήταν πάντα ο Καποδίστριας άλλωστε...

Λ. Δ.

ΤΟ ΠΙΚΡΟ ΠΟΤΗΡΙ

Ένα αγόρι από καλή γενιά

Τυχερό παιδάκι ο Ιωάννης, γεννήθηκε στη βασιλίσσα των Επτανήσων, την Κέρκυρα. Τα Επτάνησα ήταν κι αυτά τυχερά: ποτέ δεν τα πάτησαν οι Οθωμανοί κι ας αγωνίστηκαν επί αιώνες να τα κατακτήσουν όπως τις υπόλοιπες ελληνικές περιοχές. Τα πανέμορφα αυτά νησιά μετά τη διάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατέληξαν στα χέρια των μεγαλύτερων ανταγωνιστών της στη Μεσόγειο, των Βενετσιάνων ή Ενετών. Οι Ενετοί τα χρειάζονταν γιατί ήταν σταθμός για το εμπόριό τους με το Λεβάντε, ωστόσο και οι Επτάνησιοι τους προτιμούσαν από τους Οθωμανούς. Είναι γνωστό ότι οι ίδιοι οι Κερκυραίοι τούς κάλεσαν να καταλάβουν την Κέρκυρα για να μην προλάβουν οι άλλοι. Ήταν έξυπνοι οι Ενετοί, το χειρίστηκαν καλά. Επειδή ήταν στην εποχή της ακμής τους, βοήθησαν τα Επτάνησα όχι μόνο να αναπτυχθούν πολύ αλλά και να δώσουν στη συνέχεια τα φώτα τους στους υπόλοιπους Έλληνες.

Από κει έμπαιναν οι καινούριες, οι προοδευτικές ιδέες της Δύσης και συναντούσαν τον υπόλοιπο ελληνισμό, που έμοιαζε καθηλωμένος στην οπισθοδρομική πια Ανατολή. Η νεολαία των Επτανήσων, που σπούδαζε στο διάσημο Πανεπιστήμιο της Πάντοβα ιατρική, φιλοσοφία, νομικά, φιλολογία, επέστρεφε στα νησιά, αφού τελείωνε τις σπουδές της, φέροντας μαζί της τις αξίες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Τα αποτελέσματα της μακράς ενετικής κυριαρχίας είναι φανερά ακόμα και σήμερα στα δημόσια κτίρια, στη γλώσσα, παντού. Η επτανησιακή ντοπιολαλιά είναι μουσική και διάσπαρτη από ιταλικές λέξεις: «ρέμπελο» λένε, λ.χ., τον επαναστάτη και «πάγα» τον μισθό. Οι μορφωμένοι Επτανήσιοι καλλιέργησαν την ποίηση, τη μουσική, τη ζωγραφική. Έφτιαξαν θέατρα σαν το Σαν Τζάκομο, ίδρυσαν πρώτοι πανεπιστήμιο και απόλαυσαν –πρωτοπόροι σε όλα τα Βαλκάνια– την όπερα, που πολύ την αγάπησαν. Δεν ήταν όμως προχωρημένοι μόνο στις τέχνες και στα γράμματα. Είχαν ναυτικές εμπορικές επιχειρήσεις πολύ προσοδοφόρες. Τέλος, οι Ενετοί και οι ντόπιοι είχαν δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για την αξιοποίηση του ορυκτού πλούτου των Επτανήσων. Μέχρι και για το σύστημα των εκλογών μάς έδωσαν τα φώτα τους όταν αργότερα ενσωματώθηκαν στην

Ελλάδα, ώστε να εξασφαλιστεί μυστική και κατά το δυνατόν ανόθευτη ψηφοφορία.

Βέβαια, υπήρχε και η σκοτεινή πλευρά της Ενετοκρατίας. Η ζωή δεν ήταν εύκολη και ωραία για όλους. Οι Ενετοί είχαν επιβάλει στα Επτάνησα ένα πολύ ταξικό σύστημα κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ανάλογο με εκείνο της δυτικής φεουδαρχίας. Διαχώριζαν πλήρως τους προνομιούχους πλούσιους κτηματίες, τους λεγόμενους «ευγενείς» ή «nobili», που είχαν όλα τα δικαιώματα και τα αξιώματα, από τους πένητες, τους «ποπολάρους», που δεν είχαν κανένα δικαίωμα. Ούτε καν σχολείο μπορούσαν να πάνε. Ανάμεσα στα δύο άκρα υπήρχε η τάξη των αστών, των «civili», που ήταν ανερχόμενοι επαγγελματίες με εξίσου ανερχόμενα εισοδήματα. Οι αστοί, που είχαν κάποια δικαιώματα, αν ήταν άξιοι και πλούτιζαν, αν επιπλέον παντρεύονταν και καμιά κοντεσίνα, μπορούσαν υπό προϋποθέσεις να σκαρφαλώσουν στην τάξη των ευγενών. Οι ταξικές αυτές διακρίσεις ήταν τόσο ισχυρές, που ρίζωσαν και διατηρήθηκαν πάρα πολλά χρόνια στην κοινωνία, παρά το γεγονός ότι καταργήθηκαν επισήμως το 1864 με την ενσωμάτωση των Επτανήσων στην Ελλάδα. Υπάρχουν μαρτυρίες ότι ακόμα και στη δεκαετία του 1960, εκατό χρόνια μετά την κατάργηση των διακρίσεων αυτών δηλαδή, οι λαϊκοί, οι φτωχοί, οι

τέως ποπολάροι, παρέμεναν πολίτες δευτέρας κατηγορίας στα μάτια των κάποτε ευγενών. Λένε ότι δίσταζαν ακόμα και να σουλατσάρουν στις κεντρικές πλατείες όπου υπήρχαν τα καφενεία της αριστοκρατίας – κάτι αδιανόητο για την ηπειρωτική Ελλάδα. Ασφαλώς δεν είναι τυχαίο ότι στα Επτάνησα γεννήθηκε το κοινωνικό μυθιστόρημα με τις ταξικές αναλύσεις... Όποιος έχει διαβάσει τον υπέροχο Κερκυραίο συγγραφέα, τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη, καταλαβαίνει τι εννοούμε.

Που πάει να πει ότι ο Ιωάννης ήταν τυχερός και για έναν ακόμα λόγο: δε γεννήθηκε ποπολάρος. Αντίθετα, ήρθε στον κόσμο επί Ενετοκρατίας σε μια από τις καλύτερες οικογένειες της Κέρκυρας. Η οικογένεια Καποδίστρια ήταν γραμμένη στο Libro d'Oro, δηλαδή στα κατάστιχα των ευγενών. Ήταν πατριώτες όμως, δεν έμοιαζαν με τους ευγενείς που κοίταζαν το συμφέρον τους και ταυτίζονταν πλήρως με τους Ενετούς, δεν ξεχνούσαν ότι είναι Έλληνες. Ο πατέρας του και μέντοράς του, ο κόντε Αντώνιος-Μαρία (ή Αντωνομαρίας, όπως τον φώναζαν στην Κέρκυρα), ήταν λαμπρός δικηγόρος σπουδαγμένος στην Πάντοβα, βαθιά θρησκευόμενος και αναμεμειγμένος πολύ ενεργά στην πολιτική, δηλαδή συνεργαζόμενος με τους Βενετσιάνους. Στα πορτρέτα του μοιάζει στιβαρός, συντηρητικός και αυστηρός και, αν κρί-

νουμε από την ανατροφή που έδωσε στον γιο, μάλλον έτσι ήταν και στην πραγματικότητα. Η μητέρα του Ιωάννη, η Διαμαντίνα Γονέμη, ήταν πολύ θεοσεβούμενη γυναίκα, κόρη γιατρού. Οι Γονέμηδες ήταν από τις πιο παλιές αριστοκρατικές και πλουσιότερες οικογένειες της Κύπρου, τα μέλη της οποίας διασκορπίστηκαν από τη Βενετία μέχρι την Κέρκυρα. Ο Αντωνομαρίας και η Διαμαντίνα απέκτησαν δέκα απογόνους. Τον Φεβρουάριο του 1776 όμως γεννήθηκε, στο παραλιακό τους σπίτι στην πόλη της Κέρκυρας, το έκτο στη σειρά παιδί τους, το αγόρι που έμελλε να αφήσει το όνομά τους στην ιστορία: ο Ιωάννης. Επειδή οι Βενετοί απαγόρευαν τη λειτουργία ελληνικών σχολείων στα Επτάνησα και είχαν επιβάλει επίσημη γλώσσα τα ιταλικά, η οικογένεια Καποδίστρια φρόντισε να πάρει εκλεκτούς δασκάλους στο σπίτι για να δώσει στα παιδιά της τα ελληνικά φώτα. Βεβαίως, μαζί με τα ελληνικά, ο μικρούλης Ιωάννης έμαθε και λατινικά, ιταλικά και γαλλικά.

Το ξεχωριστό αυτό αγόρι μεγάλωνε διαβάζοντας, παίζοντας πιάνο και τρέχοντας στους αγρούς πάνω στο άλογό του. Σε μια από αυτές τις εξορμήσεις μάλιστα κινδύνεψε για πρώτη φορά να χάσει τη ζωή του. Το άλογό του αφηνίασε, έριξε κάτω τον δεκαεξάχρονο ιππέα κι άρχισε να τον

σέρνει στο χώμα. Τότε –κατά τον θρύλο– έγινε κάτι που και ο ίδιος το θεωρούσε θαύμα. Ένας ιερομόναχος που λειτουργούσε στο κοντινό μοναστήρι της Πλατυτέρας είδε σαν όραμα τον Ιωάννη να σέρνεται από το εξαγριωμένο ζώο· έτρεξε αμέσως έξω, είδε τον νεαρό καταματωμένο, σταμάτησε το άλογο και τον έσωσε. Από τότε ο Ιωάννης πίστευε ακόμα πιο πολύ στον Θεό και τη φιλευσπλαχνία του. Δέθηκε μάλιστα τόσο μ' αυτόν τον μοναχό και το μοναστήρι του που αποφάσισε εκεί να ταφεί όταν έρθει η ώρα να κλείσει τα μάτια του.

Το αγόρι γίνεται άντρας

Το παιδί αυτό ίσως ποτέ να μην υπήρξε παιδί. Ξεχώριζε από τα υπόλοιπα αγόρια της ηλικίας του με την παράταιρη σοβαρότητά του. Όπως τον περιέγραφε η μετέπειτα αγαπημένη του, «η γλυκιά και τίμια φυσιογνωμία του, τα μεγάλα μελαγχρινά του μάτια, το πλατύ και ελαφρά ρυτιδωμένο μέτωπο όπου διακρινόταν το ύψος και το βάθος της σκέψης του», όλα έδειχναν μια ύπαρξη μελαγχολική και πρώιμα βαθυστόχαστη. Στα δεκαεφτά του χρόνια ο αγαπητός και ήδη σεβαστός νεαρός έφυγε κι αυτός για ανώτατες σπουδές στην Πάντοβα, όπως όλοι οι γόνοι της κερκυραϊκής αριστοκρατίας.

Πριν αρχίσει τα μαθήματα, ο Ιωάννης έπρεπε να μάθει άπταιστα τα λατινικά της επιστημονικής ορολογίας, γι' αυτό έμεινε έναν χρόνο στη Βενετία. Εκεί έκανε μια γνωριμία που τον βοήθησε να ωριμάσει ως άντρας και ως διανοούμενος: συνάντησε την περιβόητη εκκεντρική αριστοκράτισσα

Ιζαμπέλα Θεοτόκη-Αλμπρίτζι, μια Ελληνοϊταλίδα συγγραφέα που καταγόταν από την Κέρκυρα. Η γυναίκα αυτή, με δυο διαλυμένους γάμους και πολλά φλογερά ειδύλλια στο βιογραφικό της, δεν έμοιαζε με καμία από τις γυναίκες που είχε γνωρίσει ο Καποδίστριας ως τότε. Ήταν δεκαέξι χρόνια μεγαλύτερή του, αλλά τόσο ξεχωριστή, τόσο νεανική στο πνεύμα, που ήταν πολύ δύσκολο να αντισταθεί στη γοητεία της. Τον συνεπήρε λοιπόν αμέσως. Κι εκείνη γοητεύτηκε προφανώς από τον σοβαρό νεαρούλη με τα ηλικιωμένα μάτια και του πρόσφερε αυτό που είχε ανάγκη: ένα υπέροχο παλάτσο – από τα ωραιότερα σπίτια της Βενετίας – ανοιχτό σε όλες τις μεγάλες προσωπικότητες της τέχνης και των γραμμάτων. Οι πάντες είχαν απολαύσει τη φιλοξενία της, από τον λόρδο Βύρωνα μέχρι τη Μαντάμ ντε Σταέλ. Η περιπαθής Ιζαμπέλα τού γνώρισε και τον νεαρό περιστασιακό εραστή της, τον ανατέλλοντα δεκαεξάχρονο ποιητή Ούγκο Φώσκολο. Τα δυο παιδιά αγάπησαν αμέσως το ένα το άλλο και έμειναν συνδεδεμένα σε όλη τους τη ζωή. Ο Ούγκο, γιος Ενετού και Ελληνίδας, είχε γεννηθεί στη Ζάκυνθο κι έμελλε, όπως ο Ιωάννης, να αφήσει με την τέχνη του τη σφραγίδα του στην ταραγμένη εποχή που τον γέννησε. Ο νεαρός ποιητής δεν ήταν η μόνη σημαντική του γνωριμία όμως. Στο φημισμένο σαλόνι

της η οικοδέσποινα καλοδέχτηκε τον νεαρό Ιωάννη σαν ισότιμο και του πρόσφερε την τεράστια βεντάλια των διανοουμένων και των καλλιτεχνών που σύχναζαν εκεί. Έτσι, μεταξύ γητειάς και μαθητείας, η Ιζαμπέλα και ο κύκλος των εκλεκτών της φίλων άνοιξαν τους πνευματικούς ορίζοντες του διψασμένου για γνώση Κερκυραίου. Δεν είναι τυχαίο ότι οι σχέσεις που έκανε στο σπίτι αυτό κράτησαν για πάντα. Στην Ιζαμπέλα μάλιστα συνέχισε να γράφει ακόμα και όταν περνούσε άγρυπνος και κατάκοπος τις ώρες του μαρτυρίου του στην Ελλάδα.

Τα μαθήματα στο πανεπιστήμιο άρχισαν την εποχή που ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση. Το φλογερό κύμα των ιδεών της έφτασε μέχρι την Πάντοβα όπου τον συνάντησε, τον προβλημάτισε, αλλά δεν τον κέρδισε. Η βίαιη ανατροπή των πάντων του φαινόταν καταστροφική, ισοπεδωτική, δεν πήγαινε στον μετρημένο και υπεύθυνο χαρακτήρα του, ούτε στη συντηρητική ανατροφή του. Επίσης, ως βαθιά θρησκευόμενο άτομο, έβλεπε με επιφυλακτικότητα το γκρέμισμα της πίστης που ευαγγελίζονταν οι επαναστάτες Γάλλοι. Το μόνο που κράτησε από τα γαλλικά κηρύγματα ήταν η πίστη στην ισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Βέβαια, ο θεός του Καποδίστρια ήταν πάντα ένας: η μόρφωση. Πίστευε με όλη του την καρδιά ότι

μόνο η επιστήμη, που διαλύει τις παλιές προκαταλήψεις και δεισιδαιμονίες, και φυσικά η πνευματική καλλιέργεια είναι ικανές να απελευθερώσουν τον άνθρωπο.

Η πνευματική του εξέλιξη στην Πάντοβα ήταν τόσο εντυπωσιακή, που του έδωσε διαβατήριο για να μπει, φοιτητής ακόμα, με τις ευλογίες των διάσημων καθηγητών της εποχής, στην ακαδημία επιστημών του Γκαλιλέο Γκαλιλέι, έναν χώρο συνάντησης των ανθρωπιστικών σπουδών και των θετικών επιστημών που είχαν αρχίσει να ανθίζουν εκείνη την εποχή. Όλοι είχαν καταλάβει ότι ο νεαρός Έλληνας είχε λαμπρό μέλλον και, εν τέλει, δικαιώθηκαν. Δεν είναι τυχαίο που το Πανεπιστήμιο της Πάντοβα φιλοξενεί το πορτρέτο του Καποδίστρια στην περίφημη Αίθουσα των Σαράντα, μαζί με τα πορτρέτα τριάντα εννέα άλλων ένδοξων αποφοίτων του.

Στην Πάντοβα πήγε κυρίως για την ιατρική, αλλά τότε η επιστημονική κατάρτιση των φοιτητών ήταν ευρύτατη. Συνδύασε λοιπόν αυτή τη θετική επιστήμη με τη νομική, τη φιλολογία και τη φιλοσοφία. Ως εξαιρετικά ευφυής και επιμελής φοιτητής, ήταν από τους λίγους που κατάφεραν να πάρουν με ειδική διαδικασία πτυχίο στα δύο χρόνια. Φεύγοντας από την Πάντοβα των επαναστατικών ιδεών, ο Καποδίστριας, αν και αριστοκρά-

της, πήρε μαζί του μια πεποίθηση: οι άνθρωποι οφείλουμε σεβασμό στα δικαιώματα όλων, και ειδικά των μη προνομιούχων εκ γενετής.

Ήταν μόλις είκοσι ενός χρόνων όταν γύρισε στην Κέρκυρα κι έγινε γιατρός για να ανακουφίσει τον ανθρώπινο πόνο. Πρόσφερε λοιπόν ανιδιοτελώς τις υπηρεσίες του, αυτός ένας ευγενής, στους φτωχούς περιφρονημένους ποπολάρους, σ' αυτούς που οι ασύδοτοι πλούσιοι της εποχής αποκαλούσαν «το σκυλόλογιον». Τον θυμούνται ακούραστο μέσα στο καταχέιμνο να τρέχει πάνω σε ένα άλογο στα καλύβια αγροτών που είχαν επείγουσα ανάγκη. Οι Κερκυραίοι ακόμα λένε πως ο Καποδίστριας, όταν έβλεπε πολύ φτωχό άρρωστο, όχι μόνο τον κουράριζε δωρεάν, αλλά του άφηγε και κάτω από το μαξιλάρι τα φάρμακα που είχε ανάγκη ή χρήματα για να τα αγοράσει. Έτσι διακριτικός και ανθρωπιστής ήταν πάντα.